

Куликович Антон Юрійович,
здобувач Харківського національного
університету внутрішніх справ, лікар-психіатр

Науковий керівник:
Топчій Василь Васильович,
д.ю.н., професор, заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального права та кримінології,
Директор Навчально-наукового інституту права
Університету ДФС України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВІКТИМНОСТІ

У вітчизняній кримінології, яка зародилася ще за часів СРСР, перше визначення віктимності надав Л.В. Франк. Вчений під цим поняттям розумів реалізовану злочинною дією схильність, точніше здатність стати за певних обставин жертвою злочину або іншими словами нездатність уникнути небезпеки там, де вона була об'єктивно запобіжна.

Л.В. Франк запропонував розглядати чотири рівні віктимізації:

1. безпосередні жертви(фізичні особи);
2. сім'ї;
3. колективи, організації;
4. населення районів, регіонів [1, с. 23].

Ми при дослідженні даного питання звернемося до кримінальної віктимології як розділу загальної юридичної віктимології. Вивчаючи праці багатьох вчених СНД, ми знаходимо солідарність у сучасному визначенні віктимології та її предмета вивчення - віктимності.

Всі фахівці, що досліджують сферу кримінальної віктимології, розуміють, що для наукового пояснення феномена віктимності необхідно залучати дані різних наук: кримінології, соціології, психології.

Поряд з тим, аналіз наукових джерел показує, що кримінальна віктимологія розвивається тільки зусиллями юристів-кримінологів (С.Г. Войтенко, В.П. Коновалов, В.В. Вандишев, В.С. Мінська, В.І. Полубінський, Д.В. Рівман, В.Я. Рибальська, Л.В. Франк, Г.І. Чечель та ін.).

Варто зазначити, що останнім часом з'явилися відповідні роботи з юридичної психології та юридичної педагогіки, які розглядають психолого-педагогічні проблеми віктимності і забезпечення особистої безпеки громадян в кримінально небезпечних ситуаціях (А.В. Буданов, Ф.М. Зезюлін, І.І. Пацакула, А.І. Папкин, В.Н. Смирнов, А.Д. Сафронов, А.М. стіл-ренко, Д.А. Темняков і ін.). Поки ці дослідження не включені в загальну пояснювальну схему причин формування та прояви віктимності жертви злочину. При визначенні заходів віктимологічної профілактики існує тенденція постановки загальних завдань і опису основних напрямків профілактичної діяльності.

При розробці віктимологічної профілактики окремих злочинів більше уваги приділяється опису особливостей поведінки потерпілих від цих злочинів і висловлюються рекомендації щодо недопущення помилок. На нашу думку, це безсумнівно корисний підхід, але дещо «пасивний», оскільки віктимологічна профілактика повинна бути дієвою і активною, рекомендуючи конкретні заходи по спеціальному навчанню і вихованню безпечної поведінки.

Юридична віктимологія вивчає соціологічні та психологічні (а також соціально-психологічні) характеристики особистості або групи осіб, окремих соціальних спільнот, що виявляють елементи правової уразливості, провокаційності і віктимності в поведінці, наслідком чого стане вчинення в їх відношенні різного виду злочинів.

Статистичні показники та власні спостереження показують, що в юридичній віктимології можна виділити два основні різновиди суб'єктів, які постраждали в результаті своєї віктимної поведінки: постраждалих - правопорушників, віктимна поведінка яких була пов'язана з умисним або ненавмисним порушенням деяких правових норм трудової дисципліни, порядку укладання угод і т.п. і постраждалих - не правопорушників, які проявляли віктимну поведінку поза сферою правового регулювання (поводилися аморально, нетактовно, порушували норми моралі і людського спілкування, зневажали інших людей, ігнорували керівництво тощо), провокуючи інших осіб до вчинення правопорушення в їхнє ставлення.

У цьому аспекті Д.В. Рівман має цілковиту рацію, кажучи, що визначити, які жертви повинна вивчати віктимологія - це питання принципове. «Призначити» жертву в якості предмета науки не можна. Учений справедливо зазначає, що жертви повинні володіти подібними (аккумулятивними) якостями, так чи інакше пояснюють їх здатність стати потерпілими, характер уразливості і завданої шкоди [2, с. 9].

Юридична віктимологія включає в себе розділи стосовно окремих галузей правового регулювання: кримінально-правовий (кримінальна віктимологія), кримінально-виконавчий (пенітенціарна віктимологія), цивільно-правовий, адміністративно-правовий, міжнародно-правовий тощо. В її структурі слід окремо виокремити теоретико-методологічні розділи: предмет, принципи і методи юридичної віктимології; загальну теорію віктимної поведінки і загальну теорію віктимологічної профілактики.

З точки зору внутрішньої структури юридична віктимологія включає в себе два тісно взаємопов'язаних рівня аналізу: 1) соціологічно-правовий (правова соціовіктимологія) і 2) психологічний (псіховіктимологія). Такі ж рівні наукового аналізу існують в окремих розділах юридичної віктимології (кримінально-правовий, кримінально-виконавчий або пенітенціарний, цивільно-правовий, адміністративно-правовий та ін.). Соціологічно-правовий аналіз орієнтований на вивчення впливу на віктимність людини: її вік, стать, освіта, професія, посада, соціальний статус, положення в організації, авторитет, тощо.

Психологічний аналіз має на меті встановлення особистісних і групових особливостей, що впливають на рівень віктимності і прояви його в поведінці. Психологічне вивчення віктимності в рамках юридичної віктимології дозволяє поставити питання про вивчення психологічних механізмів віктимності людей, груп, соціальних спільнот, її динаміці, рівнях і психологічній структурі.

Отже, виділення двох напрямків наукового аналізу відповідає прийнятому в віктимології поділу віктимності (К. Міадзава) на загальну віктимна, що залежить від віку, статі, роду діяльності, соціального статусу і т.п. і спеціальну віктимність, залежить від нестійкості в психічному і психологічному аспекті, відставання в розвитку інтелекту, алкогольної інтоксикації, емоційної нестійкості, ексцентричності тощо. Вчені вважають, що при нашаруванні одного різновиду віктимності на інший, загальний рівень віктимності підвищується [3, с. 65-66].

Ці два види віктимності і, отже, два напрями наукового аналізу, з одного боку, пов'язані між собою, але з іншого боку, мають суттєві відмінності. Соціологічний аналіз орієнтований насамперед на вивчення умовних груп людей або умовних груп спільнот (організацій, громадських об'єднань, партій тощо), що виділяються за певними ознаками. Тому розробки і рекомендації носять загальний характер. Наприклад, стверджується на основі аналізу причин типової уразливої поведінки представників однієї умовної групи в порівнянні з іншою, потенційна віктимність однієї професії вища, ніж інша, діти мають більшу віктимність, ніж дорослі .

Список використаних джерел:

1. Франк Л. В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. Душанбе, «Ирфон», 1977, 237 с.
2. Папкин А.И. Современная криминальная виктимология: Учебно-методическое пособие. - Домодедово: ВИПК МВД России, 2006. 157 с.
3. Ривман Д.В. Криминальная виктимология. – СПб.: Питер, 2002. С. 9.
4. Уэда К. Преступность и криминология в современной Японии: Пер. с яп. / Под общ. ред. Н.Ф. Кузнецовой и В.Н. Еремина. М.: Прогресс, 1989. С. 65-66.